

Mario Dorigo & Mathieu Franssen

BRABANTIA DUCATUS

Geschiedenis en Cartobibliografie van het Hertogdom Brabant tot 1795

BRILL
HES & DE GRAAF

LEIDEN . BOSTON

Inhoud

Woord vooraf	11
Inleiding	
1. Geschiedenis van het hertogdom Brabant. Opkomst, bloei en ondergang	15
1.1. Brabant voor en na kantelmoment 1585	15
1.2. Een lange voorgeschiedenis	18
1.2.1. <i>Het landschap en zijn bewoners tot de komst van de Franken (ca. 400)</i>	18
1.2.2. <i>De tijd van de Franken (ca. 400 – ca. 900)</i>	21
1.3. Van Brabantgouw naar hertogdom Brabant	24
1.3.1. <i>Brabant – naam en status van het grondgebied</i>	24
1.3.2. <i>Territoriale en politieke ontwikkelingen tot 1406</i>	25
1.3.3. <i>De vier grote steden, tevens de hoofdsteden van de vier kwartieren</i>	30
1.3.4. <i>Brabant in vreemde handen: eerst Bourgondië dan Habsburg</i>	35
1.4. Van primus inter pares naar tweederangs en verscheurd gewest	37
1.4.1. <i>Hertogdom Brabant in zwaar weer</i>	37
1.4.2. <i>Hertogdom Brabant op weg naar een tweedeling</i>	41
1.5. Hertogdom Brabant in tweeën	47
1.5.1. <i>Staats- en Spaans-Brabant</i>	47
1.5.2. <i>Brabant als bufferzone</i>	49
1.5.3. <i>Oostenrijks Brabant, in rustiger vaarwater</i>	53
1.5.4. <i>Hertogdom Brabant, nog slechts geschiedenis</i>	58
2. Kartering van het hertogdom Brabant. De basiskaarten	61
2.1. Jacob van Deventer en de eerste kaarten van Brabant	61
2.1.1. <i>Vóór Jacob van Deventer (ca. 1501-1575)</i>	61
2.1.2. <i>Jacob van Deventer</i>	65
2.1.3. <i>De nauwkeurigheid van de kaart van Van Deventer</i>	72
2.1.4. <i>Ná Van Deventer</i>	73
2.1.5. <i>Andere vroege navolgers van Van Deventer (Münster en Italiaanse uitgevers)</i>	74
2.2. De manuscriptkaarten van Brabant in de atlassen van Christian Sgrooten	75
2.2.1. <i>De Brusselse atlas 1573</i>	76
2.2.2. <i>De Atlas Madritensis 1592</i>	78
2.3. Michael Florent van Langren	79
2.4. Visscher en Hondius	81
2.4.1. <i>De Visschers</i>	81
2.4.2. <i>Jodocus Hondius en zijn erfgenamen</i>	88
2.5. De Franse cartografen Sanson, Jaillot en Delisle	92
2.5.1. <i>Guillaume Delisle</i>	92
2.6. De Zuid-Nederlandse cartografen Fricx en De Ferraris	92
2.6.1. <i>Eugène Henry Fricx (1644-1730)</i>	92
2.6.2. <i>Joseph Jean François graaf de Ferraris (Lunéville, 20 april 1726 – Wenen, 1 april 1814)</i>	99
2.7. De kartering van Staats-Brabant door de Hattinga's	100
2.8. Eigen werk of kopieën: Relaties tussen kaarten en cartografen	101
3. Veranderingen in het kaartbeeld van 1536 tot 1795	111
3.1. Het Schelde-Maas-estuarium	111
3.1.1. <i>De Schelde</i>	111
3.1.2. <i>De loop van de Schelde van Antwerpen tot voorbij Rupelmonde</i>	112
3.1.3. <i>De rivier de Schijn</i>	113
3.1.4. <i>De overstromingen en inundaties langs de rechter Scheldeoever</i>	114
3.1.5. <i>Hildernisse en Emaus</i>	118
3.1.6. <i>Het toponiem Polder</i>	120
3.2. De Maas en de Biesbosch	121
3.2.1. <i>De Biesbosch</i>	121
3.2.2. <i>De polders van Noordwest-Brabant</i>	126
3.2.3. <i>Polders van Willemstad en Klundert</i>	126
3.2.4. <i>Princenland</i>	127

3.3. Overige veranderingen in het kaartbeeld	129
3.3.1. <i>Spookdorpen en -rivieren</i>	129
3.3.2. <i>Bornberge</i>	129
3.3.3. <i>Dyck</i>	132
3.3.4. <i>Hogerheyde R.</i>	132
3.4. Turfwinning in West-Brabant	133
3.5. De Peel	138
3.5.1. <i>Vorm</i>	138
3.5.2. <i>Seven Meeren</i>	141
3.5.3. <i>Turfwinning en grenzen</i>	143
3.5.4. <i>Wegen in de Peel</i>	145
3.6. Bossen en wouden	148
3.7. Vaarten en kanalen, wegen en watermolens	149
3.7.1. <i>Bruesselsche Schipvaart</i>	149
3.7.2. <i>Kanaal Demer Maas</i>	150
3.7.3. <i>Kanaal bij de Dyle</i>	150
3.7.4. <i>Het kanaal Leuven - Dyle</i>	150
3.7.5. <i>Wegen</i>	151
3.7.6. <i>Watermolens</i>	151
3.8. Buitenhuizen	154
4. De planimetrische nauwkeurigheid van de kaarten van het hertogdom Brabant	158
4.1. Inleiding	158
4.2. Methode	158
4.3. Analyse van kaarten van Brabant	159
4.4. Resultaten	159
4.4.1. <i>Vervormingsraster</i>	159
4.4.2. <i>Verplaatsingsvectoren en verplaatsingscirkels</i>	159
4.4.3. <i>Opmerkingen per geanalyseerde kaart</i>	164
4.4.4. <i>Isolijnen</i>	165
4.4.5. <i>Rekenkundige maat voor de afwijkingen</i>	167
4.5. Conclusies	168
Cartobibliografie	169
1. Methodiek van de kaartbeschrijvingen	171
2. Kaartbeschrijvingen in chronologische volgorde	172

KAARTEN van het HERTOOGDOM			
1	1536	Jacob van Deventer, Arnout Nicolai	172
2	1540	Sebastian Münster	179
3	1550	Sebastian Münster	183
4	1556	Michele Tramezini, Jacob Bossius	188
5	ca. 1565	Gerard de Jode	192
6	1566	Giovanni Francesco Camocio, Paolo Forlani	196
7	1567	Girolamo Olgiato, Bolognino Zaltieri	199
8	1567	Willem Silvius, [Corneel Muller]	201
9	ca. 1567	Paolo Forlani	204
10	ca. 1568	Gerard de Jode	206
11	1570	Abraham Ortelius	208
12	1573	Gerard de Jode, Cornelis de Jode	220
13	1577	Filips Galle	222
14	na 1577	Anthoni van Leest	224
15	1579	Frans Hogenberg, Johannes Metellus (Matal)	226
16	1581	Frans Hogenberg	230
17	1581	Lodovico Guicciardini, Christoffel Plantijn	234
18	1585	Gerard Mercator	236
19	1590	Matthias Quad, Joan Bussemacher, Henricus Nagel	240

20	1591	Abraham Ortelius	242
21	1593	Philips Galle	248
22	1598/2	Zacharias Heyns, Jan Jansz.	250
23	1598/5	Barent Langenes, Cornelis Claesz.	252
24	1598	Pietro Marchetti	255
25	1599	Johan Baptist Vrients, Jacques Peeters	257
26	1600	Pieter van den Keere (Kaerius)	260
27	1601	Jan van Keerbergen, Ambrosius en Ferdinand Aertsen	266
28	1602	Matthias Quad (Cyprianus Eichovius)	268
29	1607	Jodocus Hondius, Cornelis Claesz., Jan Jansz.	269
30	1609	Joannes van Doetecum junior, Cornelis Claesz.	272
31	1616	Abraham Goos	274
32	1616	Pieter van den Keere (Kaerius), Jan Jansz.	277
33	1616	Petrus Bertius, Jodocus Hondius II	279
34	1622	Claes Jansz. Visscher, Abraham Goos	281
35	1623	Giacomo Sarzina, Giovanni Nicolo Doglioni	286
36	1624	Sigismundus Latomus, David Custodis	287
37	1624	Johannes Janssonius, Lodovico Guicciardini	290
38	ca. 1627	Jodocus Hondius II, Dirk Gryp, Johannes Janssonius	292
39	1628	Pieter Verbiest	296
40	ca. 1629	Michael Florent van Langren	299
41	1629	Henricus Hondius	309
42	1629	François Huys, Willem Jansz. Wijngaert	318
43	1630	Pieter van den Keere (Kaerius), Jan Evertsz. Cloppenburg	320
44	1631	Willem Jansz. en Joan Blaeu	323
45	1632	Henricus Hondius, Johannes Janssonius	327
46	1633	Christophe Tassin	343
47	1635	Claes Jansz. Visscher, Nicolaes Visscher I	345
48	1635	Cornelis Danckerts II	348
49	1635	Jacob Aertz. Colom	350
50	1635	Pieter Verbiest	354
51	1638	Willem Blaeu	355
52	1646	Pieter van den Keere (Kaerius), Johannes Janssonius	356
53	1654	Caspar Merian	358
54	1656	Claes Jansz. Visscher, Nicolaas Visscher I, Zacharias Roman	360
55	1658	Gabriel Bucelin, Johannes Praetorius	371
56	1666	Frederik de Wit	372
57	1667	Pierre Duval	375
58	1667	A.J. Charpentier, Nicolas Langlois, Jacques Lagniet	377
59	1668	Pierre Duval	379
60	1668	Sebastien de Pontault de Beaulieu	381
61	1668	Jacques Lagniet, Claude Lefèbure	383
62	1678	Johann Hoffmann, Johann Heinrich Seyfried, Johannes Praetorius	386
63	1689	John Seller	387
64	1689	Vincenzo Maria Coronelli	388
65	ca. 1689	Gerrit van Schagen	390
66	ca. 1689	Nicolaes Visscher II	392
67	1692	Jacques Peeters, Jacques Harrewyn	405
68	1692	Alexis-Hubert Jaillot, Nicolas Sanson	407
69	1692	Pieter Mortier, Covens & Mortier	419

70	1694	Pieter Mortier, Alexis-Hubert Jaillot, Nicolas de Fer	427
71	1694	Justus Danckerts I	430
72	ca. 1696	Jacques de la Feuille	434
73	1697	Domenica Lovisa	436
74	ca. 1697	Carel Allard	437
75	ca. 1700	Frederik de Wit	442
76	ca. 1701	Petrus Schenk	444
77	1702	Johann Ulrich Muller	449
78	1702	Jean Baptiste Nolin I, Jean Baptiste Nolin II	451
79	1703	Eugène Henry Fricx, Jacques Harrewyn	455
80	1703	Matthias van Medtman, Jacques Harrewyn	460
81	1703	Pieter Husson	471
82	1704	Gaspar Baillieu, Bailleul le jeune	476
83	1704	Guillaume Delisle	479
84	1705	Adriaan Braakman	485
85	ca.1706	Nicolas de Fer, Pieter Starckman	487
86	1706	Daniel de la Feuille	494
87	1706	Vincenzo Maria Coronelli	498
88	ca.1706	Matthias van Medtman, Jacques Harrewyn, Eugène Henry Fricx	500
89	1709	Francisco Laso, Antonio Gonçalez de Reyes	502
90	1712	Johann Baptist Homann	503
91	1713	Pieter van der Aa	506
92	na 1725	Joachim & Reinier Ottens	508
93	1729	Jan van Huchtenburg	510
94	1730	Covens & Mortier, Guillaume Delisle, Balthasar en Jan Ruyter	513
95	1735	Matthäus Seutter	518
96	1737	Isaac Tirion	521
97	1739	Jaime Certa, F. Desbruslins	524
98	1740	Giambatista Albrizzi, Isaac Tirion	526
99	1740	Francesco Ricciardo, Isaac Tirion	528
100	1741	Matthäus Seutter, Tobias Conrad Lotter	530
101	1745	Etienne-Louis Crepy	532
102	1745	Jan de Lat, Jacob Keizer	534
103	1746	Etienne-Louis Crepy, Eugène Henry Fricx	537
104	1746	George-Louis Le Rouge, Guillaume Delisle	543
105	1747	George-Louis Le Rouge	546
106	1747	Nicolas Le Clerc, Everard Kints	550
107	ca. 1747	Johann Georg Schreiber	554
108	1747	Guillaume Dheulland	555
109	1748	Georges Fricx, Eugène Henry Fricx, Simon Cattoir	563
110	1748	Gilles Robert de Vaugondy	567
111	1748	George-Louis Le Rouge	571
112	1748	Jean Crépy, Bovet, Etienne-Louis Crepy	574
113	1749	Hendrik de Leth	578
114	1753	Reinier en Josua Ottens	580
115	1758	Jean-Joseph Expilly	583
116	1761	Tobias Conrad Lotter	584
117	1789	Johann Walch	587
118	1789	Jan van Jagen, Theodorus Crajenschot	589
119	1793	Jacob van Meurs, Daniel Veelwaard	591

120	1794	Cornelis van Baarsel	593
		KWARTIERKAARTEN	595
Kw1	1634	Willem Blaeu	596
Kw2	1638	Henricus Hondius	602
Kw3	ca. 1695	Nicolaes Visscher II	620
Kw4	1706	Adriaan Braakman	625
		NOORDELIJK en ZUIDELIJK BRABANT	
N-1	1657	Nicolas Sanson	630
N-2	1672	Pierre Duval	634
N-3	1673	Guillaume Sanson, Alexis-Hubert Jaillot	635
N-4	1704	Nicolas de Fer	637
N-5	1752	Gilles Robert de Vaugondy, Didier Robert de Vaugondy	639
N-6	1753	Reinier en Josua Ottens	646
N-7	1788	Franz Ludwig Güssefeld	647
N-8	1789	Franz Johann Joseph von Reilly	651
Z-1	1657	Nicolas Sanson	652
Z-2	1673	Guillaume Sanson, Alexis-Hubert Jaillot	654
Z-3	1752	Gilles Robert de Vaugondy, Didier Robert de Vaugondy	656
Z-4	1778	Jean-Baptiste de Bouge	660
Z-5	1780	Jean Baptiste de la Fosse, Louis-Joseph Mondhare	662
		HISTORISCHE KAARTEN	
Hist-1	1637	Christophe Butkens, Mathieu Borrekens	666
Hist-2	1649	Govaert Wendelen	670
Hist-3	1724	Christophe Butkens, Christiaan van Lom, Jacques Harrewyn	672
Hist-4	1731	Jean Baptiste Nolin jr., Leparmantier	674

Summary in English	678
Alfabetische lijst van bibliotheken	690
Verantwoording van de afbeeldingen	694
Alfabetisch lijst van kaarttitels	695
Literatuur	700
Alfabetisch register van persoonsnamen	707